

Azərbaycanda muzey quruculuğu

1950-2011-ci illər

İkinci Dünya müharibəsindən sonra Azərbaycan "ideoloji güc" kimi muzey quruculuğunun inkişafında yeni mərhələ yarandı.

1946-cı ildə Nazirlər Sovetinin "Azərbaycan SSR-də mədəni-maarif işinin genişləndirilməsi haqqında" qərarı, Azərbaycan K(b)P MK-nın XXIII Plenumunun 1948-ci ilin dekabrında qəbul etdiyi "Respublikada mədəni-maarif işinin vəziyyəti və yaxşılaşdırılması tədbirləri haqqında" qərarı, həmin qərarın bölmələr üzrə yerinə yetirilməsi məqsədilə 1949-cu ildə qəbul edilmiş "Diyarşünaslıq muzeyləri işinin əsas vəziyyəti" haqqında qərar, diyarşünaslıq muzeylərinin ekspozisiyalarına baxış keçirmək məqsədilə 1952-ci ildə yaradılan xüsusi komitə tərəfindən "Gəncə, Xanlar, Stepanakert, Quba, Şamaxı rayonlarında diyarşünaslıq muzeylərinin işinin yaxşılaşdırılması haqqında" qəbul etdiyi qərara və digər sərəncam, göstərişlərə əsasən Cəbrayıl rayonunda Azərbaycan Bolşevik Tarixi Muzeyinin Filialı yaranır, 1958-ci ildə Azərbaycan Tarixi Muzeyinin köməyi ilə Naxçıvan Diyarşünaslıq Muzeyinin yeni zəngin ekspozisiyası açılır, muzey quruculuğu ilə əlaqəli digər tədbirlər həyata keçirilir (1, s.50-51).

Azərbaycanda fəaliyyət göstərən muzeylərin ekspozisiya zənginləşməsində Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Tarix İnstitutunun böyük rolu olmuşdur. Rayonlarda aparılan arxeoloji qazıntılar nəticəsində əldə olunan nümunələr tədqiq edildikdən sonra yerlərdə müvafiq diyarşünaslıq muzeylərinə verilməmişdi. Gəncə, Xankəndi, Naxçıvan, Nuxa (indiki Şəki), Quba, Şamaxı, Xanlar (indiki Göygöl) diyarşünaslıq muzeyləri buna nümunədir (1, s.51). Həm də həmin diyarşünaslıq muzeyləri 1957-ci ilə qədər Azərbaycan Elmlər Akademiyasının bazası kimi fəaliyyət göstərirdi.

Lakin, Azərbaycan KP MK və Azərbaycan SSR Ali Soveti tərəfindən 1957-ci il aprelin 23-də qəbul edilən "Azərbaycan mədəniyyət abidələrinin qorunması, öyrənilməsi, bərpa işlərinin vəziyyəti və yaxşılaşdırılması tədbirləri haqqında" qərara əsasən tarixi abidələr və muzeylər Azərbaycan Elmlər Akademiyasının nəzdindən Mədəniyyət Nazirliyinin tabeliyinə

verildi və Mədəniyyət Nazirliyində "Mədəniyyət abidələri və Muzeylər İdarəsi" yaradıldı.

Muzey işinin yaxşılaşdırılması üçün 1959-cu ilin iyulunda Moskvada keçirilən seminarın müzakirə etdiyi məsələlərin müzakirəsi məqsədilə həmin ilin dekabrında Gəncədə muzey işçilərinin 3-cü seminarında muzey əhəmiyyətli tədbirlərlə yanaşı, "Diyarşünaslıq Cəmiyyəti"nin yaradılması da qərara alınmışdı. Lakin sonuncu qurumun yaradılması işi həyata keçirilmədi, yalnız 1990-cı ildəki müzakirələrdən sonra "Diyarşünaslıq Cəmiyyəti" təsis edildi.

Azərbaycan SSR Mədəniyyət Nazirliyinin 1960-cı il noyabrın 11-də qəbul etdiyi "Muzey işinin yaxşılaşdırılması vəziyyətinə dair qərar"ı (2, v.5-6) və 1961-ci il dekabrın 31-də qəbul etdiyi zona muzeylərinin yaradılması ilə bağlı qərarı əsasən respublikamızdakı rayon muzeylərinin zonalər üzrə birləşdirilməsi məqsədi güdürdü (3, v.11). Bu qərarlara müvafiq olaraq Xanlar diyarşünaslıq muzeyinin Gəncə diyarşünaslıq muzeyinə birləşdirilməsi, Lənkəran diyarşünaslıq muzeyinin yeni ekspozisiyasının yaradılması planlaşdırıldı və bu işlər 1961-ci ildə yerinə yetirildi.

1962-ci ildən Azərbaycanda Xalq muzeylərinin yaradılmasına başlanıldı (4). Azərbaycan SSR Mədəniyyət Nazirliyi tərəfindən 1962-ci ildə təsdiq edilən "Xalq muzeyləri haqqında Əsasnamə"də göstərilirdi ki, "...xalq muzeyləri partiya, komsomol təşkilatlarının, zəhmətkeşlərinin köməyi ilə kolxozlarda, məktəblərdə və başqa yerlərdə yaradılır. Xalq muzeylərinin açılması, yerli mədəniyyət orqanlarının qərarı ilə rəsmiləşdirilir" (4). Məqsəd əsasən partiya təbliğati obyektlərinin artırılması, həm də regionlarda xalq kütləsinin, eləcə də məktəblilərin gücündən istifadə yolu ilə muzeylərin yaradılmasına köməyin göstərilməsi idi. Bunun sayəsində bir neçə rayonda, o cümlədən Şamaxı rayonunun Çuxuryurd və Masallı rayonunun Hişkədərə kəndində həvəskarlar tərəfindən toplanmış kolleksiyalar sayəsində muzeylər yaradıldı (4).

1950-1960-cı illər Azərbaycanda muzey fəaliyyətinin "ətələt" dövrü adlandırılabilir. Çünki, 1950-ci ildə Respublikada 19 muzey fəaliyyət göstərirdisə, 1956-cı ildə bu rəqəm 18-ə enmiş, 1961-ci ildə isə 17 olmuş-

dur. Yalnız 1964-cü ildə muzeylərin sayı 18-ə, bir il sonra, yəni 1965-ci ildə bu say 24-ə çatmışdır. 2-ci yarım mərhələnin sonunda, yəni 1969-cu ildə Azərbaycanda muzeylərin ümumi sayı 38-ə çatmışdır. Göründüyü kimi, yalnız 1960-cı illərin ikinci yarısından etibarən muzeylərin artımı prosesi mövcud olmuşdur.

Beləliklə, Azərbaycanda 1950-1968-ci illərdə muzeylərin inkişaf dinamikasına diqqət yetirsək, görürük ki, bu proses yalnız 1965-ci ildən davam etmişdir. Əgər 1951-ci ildən 1964-cü ilə qədər heç artım olmamışdırsa, bir il ərzində 6 muzey artmışdır, yəni 4 memorial, 1 təbiət tarixi və 1 digər profilli muzeylər yaradılmışdır. 1968-ci ildə isə 1965-ci ilə nisbətən 14 muzey yaradılmışdır. Belə ki, yeni yaradılan muzeylər profillərinə görə 3 ədəd tarixi, 4 ədəd memorial, 4 ədəd diyarşünaslıq, 4 ədəd isə incəsənət muzeyləri olmuşdur. Yarım mərhələlər üzrə, yəni 1951-1960-cı illəri əhatə edən birinci yarım mərhələdə, 1961-1964-cü illəri əhatə edən ikinci yarım mərhələdə və 1965-1968-ci illəri əhatə edən üçüncü yarım mərhələdə kifayət qədər həm muzeylərin sayı baxımından, həm də təşkilati-metodik, tarixi-bədii cəhətdən müvafiq artım prosesi baş vermişdir.

Beləliklə, 1965-ci ildən başlayaraq muzeylərin inkişafı tədricən artmış və bu artım 90-cı illərin sonuna dek davam etmişdir.

İkinci Dünya müharibəsindən sonra həyata keçirilən bərpa işləri bütün sahələrdə olduğu kimi, mədəniyyət quruculuğunda, o cümlədən muzey işində də özünü göstərmişdir. Muzey quruculuğunda baş verən canlanma müxtəlif profilli muzeylərin daha da artımında özünü göstərməyə başladı. Digər tərəfdən isə, 1965-ci ildə qəbul edilmiş "SSRİ muzey fondu haqqında" və 1976-cı ildə qəbul edilmiş "Tarix və mədəniyyət abidələrinin qorunması və istifadə olunması haqqında"ki qərarlar bu prosesin daha da sürətlənməsinə səbəb olmuşdur.

"80-ci illər, həmçinin diyarşünaslıq hərəkatının genişləndiyi dövrdür. Belə ki, diyarşünaslıq muzeyləri ilk dəfə olaraq ekspozisiya bölmələrindən əlavə fond bölmələri, kitabxana, arxiv, yardımçı kabinetlər və emalatxanalarla təmin olundu. Onlara müstəqil ekspozisiya yaratmaq hüququ da verildi" (1, s.57).

1950-1960-cı illərdə Şuşada dahi bəstəkar Üzeyir Hacıbəyovun, Şamaxıda M.Ə.Sabirin, Lənkəranda iki dəfə Sovet İttifaqı Qəhrəmanı Həzi Aslanovun, Xızıda Cəfər Cabbarlının, Qazaxda Molla Pənah Vaqifin, Ordubadda Məmməd Səid Ordubadinin, dünyaşöhrətli alim Yusif Məmmədaliyevin, 1970-1980-ci illərdə Bakıda xalq şairi Səməd Vurğunun, Nəriman Nərimanovun, Üzeyir Hacıbəyovun, Cəfər Cabbarlının, Bakıda və Şuşada Bülbülün, Naxçıvanda Hüseyn Cavidin xatirə muzeyləri yaradıldı (5, s.14,15). Muzeylərin artması ilə

bərabər, muzey işi sahəsində elmi-metodiki, təşkilati fəaliyyət, fond işi, ekspozisiyanın bədii tərtibatı və sair muzeyşünaslıq əhəmiyyətli işlərə də geniş yer verildi.

Bu işlərin daha səmərəli, təkmil şəkildə aparılması məqsədilə həmin dövrdə Respublika Mədəniyyət Nazirliyində Muzeylər İdarəsi, Muzey İşləri üzrə Respublika Elmi-Metodiki Mərkəz, Muzey Sərvətləri və Xatirə Əşyalarının Elmi-Bərpa Mərkəzi, muzeylərin bədii tərtibatı müəssisəsi yaradıldı. "1980-1981-ci illərdə Əli Bayramlıda, Qusarda, Qəbələdə, Astarada, Ağcabədidə, Sabirabadda, Neftçalada, Salyanda, Oğuzda, Cəbrayıl, Culfada, Ordubadda, Şərurda, Tovuzda, İsmayıl, Qaxda, İmişlidə, Xaçmazda, Zəngilanda, Yardımlıda, Cəlilabadda tarix-diyarşünaslıq muzeylərinin ekspozisiyaları açıldı" (5, s.15). Şəki, Cəlilabad, Qazax, Salyan, Neftçala və Tovuz rayonlarında təşkil edilən rəsm qalereyalarında görkəmli sənətkarların, yerli rəssamların əl işləri nümayiş etdirilirdi (5, s. 15).

Azərbaycanda müxtəlif profilli muzeylər şəbəkəsi getdikcə genişləndirdi. 1990-cı illərdə Bakıda Abdulla Şaiqin ev-muzeyi, Gədəbəydə, Lahıcda tarix-diyarşünaslıq muzeyləri, Ağdamın Mahrızlı kəndində Rahib Məmmədovun adına Döyüş Şöhrəti Muzeyi, Qəbələdə İsmayıl Qutqaşının ev-muzeyi, Laçının Gülbərd kəndində Sarı Aşığın ev-muzeyi, Qaxda İsmayıl Dağıstanlının ev-muzeyi, Şamaxıda Döyüş Şöhrəti Muzeyi, Zəngilanda Daş Heykəllər və Xalqlar Dostluğu Muzeyi, Şəkidə Xalq Təbii Sənəti Muzeyi və Rəşid bəy Əfəndiyevin ev-muzeyi, Bakıda Vaqif Mustafazadənin xatirə muzeyi rəsmiləşdirildi. Həmin illərdə Şəmkirin Çənlibel kəndində Xalq Təbii Sənəti Muzeyi fəaliyyətə başlamışdır. Bakıda bir neçə muzeyin (S.M. Kirovun, M. Əzizbəyovun, Ş. Şaumyanın, P. Cəfərzadənin və İ. Fioletovun xatirə muzeylərinin) bazasında "Azərbaycanda İncəsənət-Demokratik Hərəkat Tarixi və Döyüş Şöhrəti" Muzeyi təşkil edildi.

1991-ci ildə Azərbaycan yenidən müstəqilliyi əldə etdikdən və muzey-binaları boşaldıqdan sonra iki binaya - V.İ. Leninin Mərkəzi Muzeyinin Bakı Filialı binasına Azərbaycan Xalçası və Xalq Təbii Sənəti, C.Cabbarlı adına Azərbaycan Dövlət Teatr, Azərbaycan İstiqlal, Din Tarixi muzeyləri və Bakı şəhər Partiya (Kommunist Partiyası) Komitəsinin binasına P.Mustafayev adına Azərbaycan Dövlət İncəsənət Muzeyinin yeni ekspozisiyası köçürüldü. Dörd muzeyin

yerləşdiyi bina isə "Muzey mərkəzi" adlandırıldı. Artıq 1991-ci ilin oktyabrından sonra Azərbaycanda fəaliyyət göstərən muzeylərin məzmun fəaliyyətində də müvafiq dəyişikliklər edildi. Sosializm ideoloji mexanizminin daşıyıcılarından sayılan muzeylərdə artıq milli mədəniyyətə, maddi və mənəvi dəyərlərə milli nöqteyi-nəzərdən yanaşılması, real, obyektiv araşdırma nəticələrinin düzgün qiymətləndirilməsi prosesi artıq ön planda idi. 1991-ci ildə "Azərbaycanda İnqilabi-Demokratik Hərəkət Tarixi və Döyüş Şöhrəti" Muzeyi "Azərbaycan İstiqlal muzeyi" adlandırıldı və 1993-cü ildə ekspozisiyanın təntənəli açılış mərasimi oldu.

Beləliklə, Azərbaycanda muzeylərin inkişafının üçüncü - 1969-1991-ci illər mərhələsinin gedişatını araşdırdıqda aydın olmuşdur ki, bu illər ərzində Azərbaycanda muzey fəaliyyətinin sıçrayışı inkişafı baş vermişdir. Yəni, əgər Azərbaycanda 1968-ci ildə cəmi 38 muzey fəaliyyət göstərirdisə, 1983-cü ildə bu say 90-na çatmışdır. 1969-1991-ci illərin muzey fəaliyyətini, yəni üçüncü mərhələni üç yarım mərhələyə - 1969-1974-cü (I yarım mərhələ), 1975-1983-cü (II yarım mərhələ) və 1984-1991-ci (III yarım mərhələ) illərə bölməklə muzeylərin inkişaf dinamikasını konkret qiymətləndirə bilərik.

1969-cu ildən 1991-ci ilə qədərki dövr ərzində Azərbaycanda muzeylərin sayı 38-dən 128-ə qalxmışdır. Yəni 1969-cu ilə nisbətən 1991-ci ildə muzeylər 90-ədəd artmış, bu da 3,2 dəfə artım deməkdir. Birinci yarım mərhələdə - 1969-1974-cü illərdə cəmi 2 ədəd muzey artmışdır ki, bu da memarlıq və sənətsünaslıq profilli muzeylərin payına düşür.

Məlum olduğu kimi, 1969-cu ildə Ulu Öndər Azərbaycan KP MK-nın Birinci Katibi seçildikdən sonra, hakimiyyətə ilk dəfə gəlişi dövrünün başlanğıc illəri və sürətli inkişaf strategiyasının tətbiqi dövrü idi. Hamımıza çox gözəl məlumdur ki, Ulu Öndərimiz hakimiyyətdə olduğu bütün illər ərzində respublikamız sürətli inkişafına görə hər il keçici Qızıl Bayrağa sahib olmuşdur. Bütün sahələrdəki dinamik inkişaf muzeyşünaslıqda da özünü göstərmiş və artıq 1974-cü ildən başlayaraq muzeylərimiz sürətli inkişafa başlamışdır. Bu dənilməz faktır ki, əgər 1969-cu ildə Azərbaycanda 38 muzey fəaliyyətdə olmuşdursa, 1988-ci ildə artıq onların sayı 120-yə çatmışdır. Respublikalarla müqayisədə Azərbaycan bu sahədə də irəlində olmuşdur.

İkinci yarım mərhələdə yəni 1975-ci ildən 1983-cü ilə qədərki dövr ərzində muzeylərin sayı 40-dan 90-a çatmışdır. Bu dövr Azərbaycan muzeyşünaslığının tərəqqi dövrüdür. 9 il ərzində 50 muzey yaradılmışdır ki, bu da ildə orta hesabla 5,5 muzeyin yaranması deməkdir. Onu da qeyd edim ki, faktlar sübut etmişdir ki, 1983-cü ildən 1988-ci ilə qədərki dövrdə Ulu Öndəri-

miz SSRİ Nazirlər Soveti Sədrinin Birinci Müavini vəzifəsində Moskvada fəaliyyət göstərərək digər sahələrlə yanaşı, muzeylərin, muzeyşünaslığın inkişaf tempini də həmişə nəzərdə saxlamış, 5 il ərzində 30 muzey yaradılmış, yüksək şəkildə fəaliyyətlərini davam etdirmişlər. Təbiidir ki, Ulu Öndərimizin tətbiq etdiyi sürətli, dinamik inkişaf strategiyası nəticəsində muzeylərimiz öz fəaliyyətlərini davam etdirmiş, 1991-ci ilə qədər bu şəbəkə artmış, muzeylərin sayı 128-ə çatmışdır. Beləliklə, üçüncü yarım mərhələ, ikincinin davamı, yəni "tərəqqi dövrü"nin davamı hesab edilir. 1991-ci ildən 1993-cü ilə qədərki dövrdə təbii ki, bu inkişaf ölkədəki məlum hadisələrə müvafiq-ətələt dövrünü yaşamışdır ki, bu da sərəştəsiz idarəçilik, hakimiyyətin naşi insanların əlində olması, Azərbaycanımızın rəhbərsiz qalmasını nəticəsi idi.

1969-1988 və 1991-ci illərdə nöinki muzeylərin miqdarı artırılmış, eyni zamanda bütövlükdə muzey fəaliyyətində elmi-metodiki, təşkilati baxımdan da tərəqqi prosesi baş vermişdir. Belə ki, əgər 1969-cu ildə ekspozatların ümumi sayı 240 min ədəd olmuşdursa, 1988-ci ildə 821 min, 1991-ci ildə isə 910 min olmuşdur. Ekspozatların sayı 1969-cu ildə 240 min, 1974-cü ildə 344 min, 1983-cü ildə isə 665 min olmuşdur.

Muzeylərə gələnlərin sayında da köklü fərqlər meydana çıxmışdır. Belə ki, 1969-cu ildə Respublika üzrə muzeylərə gələnlərin sayı 981 min nəfər idisə, 1983-cü ildə 3 milyon 955 min nəfər, 1987-ci ildə isə 4124 min nəfər olmuşdur. I yarım mərhələ dövründə, yəni 1969-1974-cü illər ərzində muzeyə gələnlər 6.704 min, 1975-1983-cü illər ərzində 23.007 min, 1984-1991-ci illər ərzində isə 27.536 min olmuşdur ki, bunun əksər hissəsi 1988-ci ilə qədərki dövrə düşür. Ümumiyyətlə isə 1969-1991-ci illər ərzində muzeylərə gələnlərin ümumi sayı 57.247 min nəfər olmuşdur.

Muzeylərin profillərinə görə bu rəqəmlər fərqliliyi ilə diqqəti cəlb edir. Araşdırmalardan məlum olmuşdur ki, ən çox gəliş tarix profilli muzeylərə olmuşdur. Belə ki, 1969-cu ildən 1991-ci ilə qədərki dövr ərzində bütün profillər üzrə cəmi muzeylərə gələn 57.247 min nəfərin 21.260 min nəfərini həmin dövr ərzində tarix profilli muzeylərə gələnlər təşkil edir. 7.493 min nəfər memorial, 15.989 min nəfər diyarşünaslıq, 8.591 nəfər sənətsünaslıq, 2322 nəfər inqilabi-tarix, 1592 nəfər isə digər profilli muzeylərə gələnlər təşkil etmişdir. Muzeylərə bütün profillər üzrə gedişlər II və III yarım mərhələlərdə, yəni 1975-1991-ci illər ərzində olmuşdur.

1991-ci ilin oktyabrından Azərbaycanda müstəqillik elan olunduqdan sonra digər sahələrdə olduğu kimi muzey fəaliyyətində də yeni müstəqil mexanizm strategiyası həyata keçirilməyə başladı. 1993-cü ildə "Muzey Mərkəzi"nin açılışı, 1992-ci ildə Beynəlxalq

Muzeylər Şurasının (İCOM) Azərbaycan Milli Komitəsinin təsis edilməsi (Milli Komitənin sədri L. Kərimov adına Azərbaycan Xalçası və Xalq Təbiiqi Sənəti Dövlət Muzeyinin direktoru Röya Tağıyeva seçilmişdir), Respublika Mədəniyyət Nazirliyi tərəfindən muzey işinin tənzimlənməsi məqsədilə bir sıra təlimat və əsasnamələrin hazırlanması, muzey əhəmiyyətli əşyaların satın alınması prosesinin təkmilləşdirilməsi kimi məsələlər öz həllini tapmışdır.

Azərbaycanın ümumiyyətlə inkişafı, perspektivinin planlaşdırılması, planlı inkişaf xəttini tutması, eləcə də muzey işinin dinamik, sürətli inkişafa başlaması, davam etdirilməsi mexanizminin tətbiqi, muzeyşünaslıqda mövcud problemlərin tez bir zamanda aradan qaldırılması Ulu Öndərin adı ilə bağlıdır. 1993-cü ildə ikinci dəfə xalqımız tərəfindən hakimiyyətə dəvət edilən və yekdilliklə Prezident seçilən xilaskarımız Ümummilli Lider Heydər Əliyevin fəaliyyətində Azərbaycanda muzey işinin tarixi və inkişafı da mühüm yer tutur. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, 1969-1982-1988-ci illər dövründə muzeylər şəbəkəsinin sürətlə artması, Azərbaycan muzeyşünaslığının inkişafı, 1993-cü ildən sonrakı illərdə Ulu Öndərin ikinci hakimiyyəti dövründəki muzey işinin ildırım sürətli tərəqqisi bunun bariz nümunəsidir.

Hələ 1981-ci ildə Bakıda Hüseyn Cavidin ev-muzeyinin yaradılması haqqında Qərarın qəbul edilməsi, 1993-cü ilin dekabrında Nazirlər Kabinetində muzey işçilərinin Respublika müşavirəsinin keçirilməsi, bu müşavirənin təklif və tövsiyələrinin həlli istiqamətində 1994-cü ildə Azərbaycan hökuməti tərəfindən "Respublikada muzey işinin vəziyyəti və onu yaxşılaşdırmaq tədbirləri haqqında" Qərarın qəbul edilməsi, 1994-cü ilin sentyabrın 18-də Üzeyir musiqi günündə Bakıda maestro Niyazinin xatirə muzeyinin, Cəlil Məmmədquluzadənin ev-muzeyinin açılışlarının böyük təntənə ilə qeydi məhz Ulu Öndərin adı ilə bağlıdır.

"1995-ci ilin iyul ayında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin yanında xüsusi müşavirə keçirildi. Müşavirədə Azərbaycan Respublikası Prezidenti Aparatının, Ali Sovetin, Nazirlər Kabinetinin məsul işçiləri, əlaqədar nazirliklərin yaradıcılıq təşkilatlarının rəhbərləri, elm və mədəniyyət xadimləri iştirak etdirildilər. Burada qərara alındı ki, Hüseyn Cavidin ev-muzeyi məhz onun yaşadığı yerdə - M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun binasının üçüncü mərtəbəsindəki otaqlarda yaradılsın.

Müşavirədən sonra (10 iyul 1995-ci il) Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti "Hüseyn Cavidin ev-muzeyi haqqında" Qərar qəbul etdi. Muzeyin ekspozisiyasının təşkili üçün müvafiq tədbirlər görüldü və qısa zaman ərzində bu iş başa çatdırıldı" (5, s.22).

Hazırda Ulu Öndərin layiqli davamçısı, möhtərəm

Prezidentimiz İlham Əliyev cənablarının bütün sahələrdə olduğu kimi, muzeyşünaslığın da inkişafına xüsusi diqqət yetirməsi bizim hər birimizi ürəkdən sevindirir.

Ulu Öndərimizin 1995 və 1997-ci illər Sərəncamı ilə Əmircan qəsəbəsində Xalq Rəssamı Səttar Bəhlulzadənin ev-muzeyinin təşkili ilə bağlı Qərar qəbul edildi, 1997-ci ilin mayında isə Bakıda görkəmli musiqiçilər Leopold və Mstislav Rastropoviçlərin ev-muzeyi təşkil edildi. 1998-ci ildə Naxçıvan şəhərində Azərbaycan Xalçası Muzeyi və Cəlil Məmmədquluzadənin ev-muzeyi açıldı (5, s.22-23).

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi Azərbaycanda muzeylərin inkişafının 1992-2011-ci illərini əhatə edən dördüncü mərhələdə də muzey işinin sürətli inkişafı prosesi getmişdir.

Əgər 1993-cü ildə Azərbaycanda muzeylərin sayı 115 ədəd olmuşdursa, təkcə bir il ərzində, yəni 1994-cü ildə bu rəqəm 135-ə, 1995-ci ildə isə 145-ə çatmışdır. 2007-ci ildə isə bu say 192 olmuşdur. Profillərə görə ən çox artan muzeylər sırasında əsasən tarix, diyarşünaslıq, memorial və sənətsünaslıq muzeyləri olmuşdur ki, bu da Ulu Öndərimizin və layiqli davamçı möhtərəm İlham Əliyev cənablarının gərgin əməllərinin nəticəsidir. Muzeylərə gələnlərin sayında isə illər üzrə az fərqli olaraq artıb-azalmalar baş vermişdir.

Ekspozatların ümumi sayı, oxunmuş muzey müəzirlərinin sayı, muzey əməkdaşlarının sayında müvafiq olaraq artım prosesi baş vermişdir.

Lakin çox təəssüflə qeyd olunmalıdır ki, hazırda Azərbaycan ərazilərinin 20 faizdən çoxu mənfur qonşularımız erməni işğalçıların əsarətindədir. Bir milyondan artıq insan öz doğma torpaqlarından didərgin düşmüş, işğal edilmiş ərazilərimizdə 500-dək tarixi-memarlıq, 100-dən artıq arxeoloji abidə, 22 muzey, 4 rəsm qalereyası, bir çox məktəb, müəssisə, zavod, fabrik, ictimai iaşə obyektləri, idman-kompleksləri, strateji obyektlər və sairə düşmənlər tərəfindən dağıdılmışdır. Əsirlikdə qalan muzeylərimiz dağıdılmış, talan edilmiş, çox qiymətli ekspozatlar, əşya və materiallar qarət edilmişdir. Hələ keçmiş SSRİ-də yeganə olan Ağdam Çörək Muzeyi yerlə yeksan edilmişdir. Dünyada qədim və zəngin ekspozatları ilə tanınan Kəlbəcər Tarix-Diyarşünaslıq Muzeyinin 13 minədək, Laçın Tarix-Diyarşünaslıq Muzeyinin 6 minədək, Ağdam Tarix-Diyarşünaslıq Muzeyinin 2 mindən artıq, Qubadlı Tarix-Diyarşünaslıq Muzeyinin 3 mindən çox ekspozat fondları qarət edilmişdir.

Şuşa Şəhərinin Tarixi Muzeyi dağıdılmış, 5 minədək əşya-materiallar ermənilərin qarətində məruz qalmışdır. Azərbaycan Xalçası və Xalq Təbiiqi Sənəti Dövlət Muzeyinin Şuşa Filialının 1000-dən artıq, Dövlət Qarabağ Tarixi Muzeyinin 1000-dək, Üzeyir Hacıbəyovun Xatirə Muzeyinin 300-dən çox, Bülbülün Xatirə Muze-

yinin 400-dək, Mir Mövsün Nəvvabın Xatirə Muzeyinin 100-dən artıq əşya və materialları düşmənlər tərəfindən qarət edilmişdir, muzeylərdən əsər-əlamət qalmamışdır. Eyni zamanda Şuşa, Laçın və Qubadlı rəsm qalereyaları dağıdılmış, Respublikamızın tanınmış rəssam-heykəltəraşlarının nadir əsərləri qarət edilmişdir.

Erməni işğalçıları tərəfindən qarət edilmiş bu qiymətli nadir zینətlər, əşyalar, materiallar, dekorativ təbiqi sənət nümunələri, çox nadir xalça və xalça məmulatları, məişət əşyaları, rəsm və heykəltəraşlıq əsərləri, Azərbaycanın görkəmli sənətkarlarının nadir xatirə əşyaları və digər eksponatlar, nümunələr Ermənistanı daşınaraq, oradan da xaricə aparılaraq auksionlarda satılır, yaxud müxtəlif muzeylərdə, şəxsi kolleksiyalarda, sərgilərdə erməni mədəniyyət nümunələri kimi ictimaiyyətdə təqdim edilir.

Qarət edilmiş və dağıdılmış həmin muzey və qalereyalar Bakıda, digər bölgələrdə eyni adla fəaliyyətlərini davam etdirənlər də, hələlik əşya, material toplamaq işi ilə məşğuldurlar. Respublikamızın həmin muzeylərinin tezliklə əvvəlki ünvanlarında öz fəaliyyətlərini davam etdirəcəklərinə inanırıq. Bütün bunlara baxmayaraq, ölkəmizdə muzeylər şəbəkəsi ildən-ilə artır.

2000-ci ildə "Muzeylər haqqında" Qanunun qəbul edilməsi, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 30 yanvar 2006-cı il tarixli Sərəncamı ilə Mədəniyyət Nazirliyinin ləğvi və onun əvəzində Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin yaradılması, eyni zamanda həmin nazirlikdə "Muzey işi" sektorunun təşkili, möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyev cənablarının müvafiq sərəncamlarına əsasən Bakı şəhərində İstiqlal və Müasir İncəsənət Muzeylərinin təşkili üzrə işin davam etdirilməsi, L. Kərimov adına Azərbaycan Xalçası və Xalq Təbiiqi Sənəti Dövlət Muzeyi üçün yeni binanın şəhərin ən görkəmli yerində inşa edilməsi, "Azərbaycanın regionlarında fəaliyyət göstərən muzeylərin müasir standartlara uyğun təmirinə, yeni avadanlıq və zəruri eksponatlarla təchizatına dair xüsusi tədbirlər planı"nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 22 may 2009-cu il tarixli 292 nömrəli Sərəncamı və nəhayət, Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi tərəfindən "Muzey işinə dair məqsədli dövlət inkişaf Proqramı (2008-2011-ci illər)" hazırlanması mu-

zey işinə çox böyük diqqət və qayğının nəticəsidir.

Azərbaycanda muzeylərin inkişaf dinamikasının sürətliliyi bütün göstəricilərdə özünü büruzə verməkdədir. MDB ölkələri ilə müqayisə nəticəsində aydın olmuşdur ki, əhalinin sayı baxımından muzeylərin sayı və muzeylərə gələnlərin sayına görə Azərbaycan irəlidir. Bunu aşağıdakı cədvəldən də görmək olar.

Beləliklə, araşdırma ilə bağlı aşağıdakı başlıca tələblər nəzərə alınmalıdır:

1. XX əsrin 60-cı illərinin sonlarında Azərbaycanda mədəni quruculuğun, o cümlədən muzey işinin inkişafının sürətli artımı və sonrakı illərdə tərəqqi dövrünü keçirməsi amilləri tədqiqatçı-muzeşünaslar tərəfindən daha dərinlən öyrənilməlidir;

2. Ulu Öndərin 1969-1982-ci illərdə Azərbaycan KP MK-nın Birinci Katibi olduğu müddət ərzində respublikamızda muzeşünaslığın inkişafında ölçüyəgəlməz fəaliyyət xətti istiqamətində tədqiqatlar aparılmalıdır;

3. 1982-1988-ci illər ərzində Ulu Öndərin SSRİ Nazirlər Soveti Sədrinin Birinci Müavini vəzifəsində çalışdığı dövrdə Azərbaycan elmi, mədəniyyəti, incəsənətinin inkişafındakı rolunun tədqiqinə və gələcək nəsillərə təbliğinə böyük ehtiyac vardır.

4. Ümummilli liderin 1993-2003-cü illərdə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti vəzifəsində çalışarkən muzey quruculuğunda, muzeşünaslığın məqsədyönlü inkişafı istiqamətindəki fəaliyyəti muzeşünaslar tərəfindən tədqiq edilməlidir;

5. Muzey quruculuğunun hazırkı tərəqqisi dövründə bu sahədə təcrübəyə malik inkişaf etmiş ölkələrlə qarşılıqlı əlaqələrin qurulması, əlbir elmi-tədqiqatların aparılması vacibdir.

6. Qədim abidə yerləri, yaşayış məskənlərində muzeylərin yaradılması və həmin yerlərə müasir nəqliyyatdan istifadə vasitəsilə ekskursiyaların təşkili vacibdir.

7. Müasir muzey texnologiyasından məqsədyönlü istifadəyə diqqət yetirilməlidir.

8. Yeni muzeşünaslıq elmi-tədqiqatlarının nəticə və təkliflərinin təcrübə olaraq muzeylər tərəfindən həyata keçirilməsinə önəm verilməlidir.

● **Sabir ƏMİRXANOV,**
pedaqoji elmlər namizədi

Ə d ə b i y a t

1. Kərimov B. Azərbaycan tarix-diyarşünaslıq muzeylərinin təşəkkülü və inkişafı tarixi. Bakı "Ziya-Nurlan" - 2008.
2. Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyinin Arxivi, f. 13, siy. 8, vər. 5-6.
3. Muzey işi üzrə Respublika Elmi-Metodik Mərkəzin Cari Arxivi. 1960, iş 16, vər. 11.
4. "Mədəniyyət" qəzeti., 14 yanvar 1974 - cü il.
5. Bayramov A. Tariximiz, yaddaşımız, sərəvətimiz. Bakı - 2007.